

REFLEXIÓK MAROSI ENDRE MEGJEGYZÉSEIRE

Gerő László

Bírálom azzal a megtisztelő megállapítással kezdi mondanivalóját, hogy várkönyvemet népszerű használatra, ismeretterjesztésre alkalmasnak tartja, és egyben tudományos munkának is minősíti. A munka ütőre jelentőségét máshol is elismeri, mégis hosszan sorolja kifogásait. **Ezek után valóban bajos számomra annak eldöntése, mi a véleménye könyvemről kritikusomnak, és magam mit gondoljak öfelőle, akinek gyakorlati—elméleti munkássága e területen előttem teljesen ismeretlen.**

Itt-ott mégis ellent kell mondanom. Én pl. nem hiszem, hogy vizsgálódásaimat leszűkítettem volna, csak nem ismételtam meg a történelmi Magyarország területére vonatkozó váranyagot, mert abban — és itt kérem az olvasót, ebben nekem higgyen — valóban semmi újat nem tudtam volna mondani. Hiszen eleve, már az első könyvemnél is főleg a kifejtett periodizáció illusztrálására, ennek minél szélesebbé tételére szerepeltek ezek a várak. Mégis mi történt akkor? A történelmi anyag közlése bizonyos helyeken oly érzékenységet okozott, ami adott esetben meg is nyilvánult a szerző felé. Második könyvem összeállításakor figyelembe vettem az elsőre vonatkozó bírálatot. Ilyen volt az a kifogás is, amely többek részéről hangzott el, nevezetesen, hogy egy-egy vár leírása több fejezetre szakad szét, és a várfejlődés szakaszos korszakainak illusztrálása kedvéért lemondtam a folyamatos vártörténetekről. Első könyvemben természetesen az általam felállított várépítési periodizáció kifejtése, bizonyítása, megismertetése volt a fő célom, hiszen az addig teljesen hiányzott, és még nem tudhattam, vajon a területtel foglalkozó tudományok: régészet, történetírás, művészettörténet művelői hogyan fogadják, egyáltalán elfogadják-e elméletemet, amelynek felvázolását tartottam ekkor a legközelebb elérendő célomnak. Ezért is viselte e könyv a *vázlat* alcímet. Mostani, második várkönyvemnél a „vázlat” szót — elég szerénytelen módon — nem írtam a könyv címére. Ezért magamra vethetek, ha az olvasó most nem találja meg benne *minden magyar vár* kellően részletezett és pontos történetét, korszakokra bontott alaprajzát, vele kapcsolatos okmányhelyek közlését, sőt facsimilét, egykori legfontosabb ábrázolásait, a közölteknél részlete-

zőbb — és bírálóm szerint jellemzőbb — képek választékát, a költészet, népmese világában történt említéseket, amelyek bizonyára teljesebbé tehetnék, és amelyek hiányáért bírálóm itt is ott is szemrehányást tesz. Azt hiszem azonban, hogy ebben éppen a legérdekeltebbek — a történészek — fel fognak menteni, mert ilyen munkára egyszerűen senki sem vállalkozhat. Arra is emlékeztetnem kell az olvasót, hogy egy mű kiadásának is vannak korlátai, meghatározott keretei, és a könyvem megjelentetésére vállalkozó Műszaki Kiadó a kiadási normákat könyvemnél messze túllépte, mind a papír minőségében, mind a képek terjedelmében. A vártérkép hiányán magam is keseregtem, mert elég fáradságos munkával sikerült egy bőségesen részletezett térképet készítenem, amely a fő építési periódusokat is feltüntető várjelekkel ábrázolta várainkat, úgy, ahogyan e jelekben a Nemzetközi Várintézet (IBI) Tudományos Tanácsában megállapodtunk. Továbbá minden jel három csoport szerint tüntette fel a várakat, aszerint, hogy azok I. eltűnt, II. romos, és III. helyreállított állapotúak. E térképet a védőburkolóra terveztem, hogy elül-hátul közrefogják könyvemet. A kiadó előzékenyen el is fogadta javaslatomat, azonban hogyan-, hogyan nem, menet közben a térkép elkallódott, és minthogy az 5—6 hónapos „nyomdai átfutás”-ban az én két hetes külföldi utamat nem lehetett az imprimálással kivárni, a térkép kimaradását csak a könyv megjelenésekor állapíthattam meg. Ezt bizony ma is sajnálom. Persze remélem, hogy az azóta is keresett könyv újabb kiadásánál e hiányt lesz alkalmam pótolni.

Bírálóm elfogadja első könyvem legfőbb célja szerint legfontosabb tartalmát, az általam javasolt korszakolás alapvető helyességét. Talán nem árulok el nagy titkot, ha közlöm, hogy a várépítési korszakok további megismertetése, népszerűsítése volt célja második könyvemnek is. Bírálóm inti az olvasót, hogy a lőfegyverek alkalmazását ne ugrásszerűen bekövetkező változásnak tekintse. Bizony ez nagyon fontos, magam sem győztem rá felhívni a figyelmet. Szívesen elfogadom bírálóm megállapítását, miszerint az olvasókban sok minden félreértésre adhat okot. De az építészet olyan alapvető fogalmainak magyarázatára, mint a vár, várkastély, kastély, templomerőd, erődítés, stb. nem vállalkozhattam. Magam sem értek alattuk mást, mint a lexikonok. A belsőtoronyos és külsőtoronyos várak fogalmáról pedig elég szó van. „Egyik csoport sem teljes és elhatárolt” — állapítja meg Marosi Endre. De akkor hogyan jellemezhetők mégis a korszakok, a várépítés fejlődésének fejezetei? Valahol hát mégiscsak elkülönülnek egymástól? Természetesen a magyar várépítésről elmondottak csak kísérik e fejlődést, amelyben, mint minden fejlődésben, megállapítható jellemzők nem különülnek el élesen. Ez általában ismert dolog mindenki előtt, aki bármiféle fejlődési folyamatot figyelemmel kísért végig.

A várfalokról és városfalokról bírálóm megjegyzése nélkül is tudom, hogy nem azonos tartalmú belső védenek. De nincs köztük oly nagy különbség, mint ő gondolja. Mert a védelem és ostrom igényei egyformán döntően alakítják mindkettőt. Az ókorban látott toronyos, sőt külsőtoronyos falak éppen azt a tételt igazolják, amire a figyelmet

felhívtam. Arról van szó ugyanis, hogy bizonyos ostrom- és védelmi módszereknek megfelelően a védelem művei: a falak, stb. is hasonló fejlődés-sorozatokon mentek át, illetve a sorozatok a történelem századai folyamán feledésbe mentek, majd megismétlődtek. Ilyenek a várfalak föld, fa, majd kőből való építése, azaz anyagban való módosulásuk sorozata. Ilyen a torony nélküli falak után a tornyok, árkok nélküli elrendezések után az árkok megjelenése ismét a középkorban, miután az ókorban egyszer eljutottak eddig a fokozatig, ahogyan a faltörőkost mozgatható ostromtetőt, tornyot stb. is ismerték az ókorban és mintegy újra felfedezték a középkorban.

A korszakolás esetében bírálóm az általam felsorolt törvényszerűségeket általánosnak véli, és felhívja az olvasót, „keressük meg azt a gyakorlati vezérfonalat, amely szerzónél a történeti korszakolás megoldásához vezetett.” Attól tartok azonban, hogy az ő keresése mellett sem jutunk megfelelő eredményre. Mert túlságosan belebonyolódik az „oldalozás” részletébe. Én ennek nem tekintettem korántsem olyan fontosságot, mint az bírálóm fejtegetéseiből következik. Ezzel szemben a védelem passzivitását hangoztattam a várépítés elején: lakótoronyban a védő elzárkózása, magas zárt kerítőfal-védőfal, védőfal belső toronnyal. Majd a fejlődés átváltása éppen akkor következett be, amikor a védő aktivizálódik a külső tornyok, bástyák szerepével, amikor nagyobb védősereg befogadására alkalmas várakat épít, amelyekből kitörhet és csapást mérhet az ostromlókra, elpusztíthatja az ostromműveket. Ugyanez időben a védelem aktivizálását jelenti a védőművek területnövekedése, s a nagyobb védőtüzérség szerepe.

A bíráló foglalkozik azzal is, milyen körülmények alakítják a várakat, de az általa felsorolt körülmények szerintünk távolról sem teljeseek. Nem említi pl. a földrajzi, úthálózati, útminőségi, kereskedelmi, ipari, hadseregszervezeti, stratégiai okokat és viszonylatokat, amelyek és még számos más körülmény befolyásolhatja a várak építését, túl az általa felsorolt néhány körülményen.

A belsőtorony használhatóságával kapcsolatban olyan előnyt tulajdonít neki bírálóm, amit más helyen — a külsőtorony kissé átlós irányban álló lőrésétől — megtagad. A diósgyőri várnál általa fejtegetettekkel nem szállhatok vitába, mert nem értem. Az általam mondottak az építések egymást követéséből a kőanyag vizsgálatából és alakításából egyértelműen adódnak. A várépítés korszakainak elhatárolása — mint minden ilyen törekvés — csak nagy vonalakban állhat meg, és megelőző, vagy elmaradó példák mindig találhatók a korszakot megelőzően, illetve követően. Ezt bírálónak fölösleges külön felrónia szerző felé, hiszen nemcsak az építészetben, de a művészettörténetben éppoly általános érvényű ez, mint a régészetben.

A Képes Krónika és a pecsétek ábrázolásaiból mi ezután sem vonnánk le messzeható következtetéseket. A nyíl és számszerű „hatásos lőtávolságát” a Hadtörténelmi Közlemények egyik szakírójának cikkéből vettem, talán Gyalókytól. Ha újabban a — valóban kicsinek tűnő — lőtávolságot nagyobbra bővíti is ki az újabb szakirodalom, az elvi

képen ez nem sokat változtat. Mindenesetre meggondolandó, hogy még az ágyúknál is mily lassú a fejlődés, és mily kicsi a valóban *hatásos lőtávolság*. Gondoljunk csak Buda ostromára, ahol a Bajor Választó tüzérségét a déli nagy rondellán törendő *rés* elérésére a mai Rác-fürdő helyén állította fel, majd a rondella bevétele után itt, a rondellában állították fel az ostromágyukat, és innen lőtték az alig néhányszor 10 méterre álló palotát. Ezek pedig olyan tények, amiket nemcsak Hallart tüzértábornok rajzai, de az ásatásban megtalált vastag fapadlók, a lőállás anyagának helyszínen való feltárása is bizonyítanak.

A bíráló véleménye szerint „a XIV. századi magyar külsőtornyos várépítés legszebb példája és bizonyítéka Diósgyőr Nagy Lajos-kori ikertornyos védőöve”. Ugyanakkor a legújabb kutatás szerint Anjoukorinak csak a belsőtornyos felső vár mondható, míg az ezt övező alsó, külsőtornyos védőöv XV. századi. (Vö. *Czeplédy Ilona*: Előzetes beszámoló a Diósgyőri vár 1964. évi feltárási munkáiról. Arch. Ért. 1966. 1. sz. 98. o.). Pedig kritikusom azt állítja, hogy a vár kutatásaiban huzamos ideig bekapcsolódott (6. jegyzet). Mit kezdjek hát olyan általános megállapításaival, mint „Gerő László úgy látszik nem eléggé átgondolt”, vagy „ez a megállapítás nem teljesen pontos” stb.

A magyar várépítésről szóló könyvem előtt e terület meglehetősen néma volt. Ma egyre elevenebbé válik, amit a várhelyreállításaink örvendetes jelensége kísér. Jó, ha egy-egy kérdésben vita van, még akkor is, ha az nem e munkában járatosak tollából ered. De mindenesetre érdekes látni, hogy azok, akik váraink helyreállításán, feltárásán fáradoznak, e sokrétű, bonyolult munka során nemcsak számos értékes megfigyeléssel járultak hozzá a várépítés kérdéseinek tisztázásához, hanem azt is megtanulták, hogy a gyakran ellentmondásos helyzetek megoldásainak keresése közepette az összefüggések finom szálait óvatosan kezeljék. Azt mindenesetre tudják, hogy a várépítés megismerésében az alkotások iránt alázattal, tanulással közelebb érhetünk, mint fölényes bírálattal.

Összefoglalóan, a kifogásolt részletekkel kapcsolatban szeretném megjegyezni, hogy az újabb kutatások örvendetes sok részletre derítettek és derítenek ma is világosságot. A korábban gyakran nélkülözött levéltári források is egyre bővebben ontják az anyagot. Egyre gyarapodik tudásunk a fegyverek, használatuk, a kapuk, felvonóhidak stb. részleteiben. Sárospatak vára pl. Détszy Mihály építész személyében olyan kutatót talált, akinek adatai sok részletben cáfolják és helyesbítik eredeti feltételezéseinket. De szabadjon megjegyeznünk: éppen ezt tartjuk legfontosabbnak, hogy egyáltalán ma már vannak ilyen kutatások. És talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy ebben az érdeklődésben, a tudomány, építészettörténet, művészettörténet és régészetnek a haditudományok alaposabb megismerése felé fordulásában a Budai középkori királyi Vár maradványai helyreállításának, és ehhez kapcsolódó várépítészeti kutatásaink anyagát közreadó könyvünknek is volt szerepe, ami még ma is újabb kutatásokra, megállapításokra ösztönöz.